

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „*доктор*“ в област на висше образование: **1. Педагогически науки**; по професионално направление **1.3. Педагогика на обучението по...** (*Методика на обучението по български език и литература в началния етап на образованието*)

Настоящата рецензия е изготвена на основание **Заповед № РД38-215/07.05.2019 г.** на Ректора на Софийския университет ”Св. Климент Охридски”.

Автор на дисертационния труд: *Люба Валентинова Димитрова*

Тема:

**ФОРМИРАНЕ НА КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ У УЧЕНИЦИТЕ
В НАЧАЛНИЯ ЕТАП НА ОСНОВНАТА СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ ЧРЕЗ
ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА**

Научен ръководител: *проф. д-н Нели Иванова*

Рецензент: *доц. д-р Мария Ст. Ръжанкова-Петрова*

Документите и материалите на Люба Валентинова Димитрова са оформени в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложението му, Правилника за организацията и провеждането на докторантура в Софийския университет ”Св. Климент Охридски”, Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени в СУ ”Св. Климент Охридски” и дават възможност за обективна и пълна оценка на кандидата.

АНАЛИЗ И КАЧЕСТВА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд е написан на **279** страници, в които са включени основен текст в обем от **238** страници, **7** таблици и **25** фигури, библиография на 86 използвани литературни източници и **18** приложения.

Представеният за рецензиране дисертационен труд на Люба Димитрова е посветен на важен и актуален за началното образование проблем - формирането на комуникативна компетентност у учениците в началния етап на основната степен на образование.

Трудът ѝ е **структуриран** в увод, три глави и заключение.

В **УВОДА** авторката излага *значимостта* и *актуалността* на разглежданата в дисертацията проблематика. *Теоретичната ѝ осведоменост и познаването на училищната практика* са ѝ позволили още в уводната част да определи и да *аргументира замисъла* на своето изследване. Намерението на докторантката е: да използва възможностите на обучението по БЕЛ в началното училище и да потърси методически решения на проблема със съществуващите дефицити при формирането на комуникативна компетентност.

Авторката изтъква **необходимостта** от решаването на проблема чрез **обосноваването** на **работещи дидактически технологии и инструменти** за използване на образователния потенциал на литературата за деца, извън рамките на задължителното учебно съдържание, и прилагани за изграждане у учениците на активно и критично отношение към самостоятелното четене на литература за деца, детска периодика, детски интернет сайтове и др. нерегламентираните ресурси. Люба Димитрова убедително извежда доказателства за подобен тип изследване за осъществяване на **подпомагащо обучение** по български език и литература на учениците и **подкрепа** в дейността на учители, възпитатели, библиотечни и читалищни работници.

Докторантката **е мотивирана** в работата си от **социалната и научната значимост** на избраната тема в теоретичен и в практически план. **Практическата насоченост** на работата я прави **необходима и ценна** за участниците в образователния процес.

В увода се представя дизайнът на изследването - изясняват се основни въпроси като **е очертан обектът** на изследването, **конкретизиран е предметът** на изследване, **целта** е поставена **точно и ясно**, **хипотезата** е **в съответствие с темата**.

Инструментариумът, като съществен компонент от дизайна на изследването, позволява проверка на хипотезата, решаването на задачите и постигане на целта.

Методите на изследването са адекватни с очакваните резултати.

Очертаната в увода **работната рамка за реализация на изследването** е организирана в **няколко етапа**, отразени подробно в дисертационния труд.

В ПЪРВА ГЛАВА, озаглавена „Обучението по български език и литература и формирането на комуникативна компетентност у учениците в начална училищна възраст“ (с. 10–35), са разработени **теоретичните основи** на дисертационния труд.

Разглеждат се и се **уточняват терминологично** основни за темата на дисертацията **базови понятия** като „компетентност“, „комуникативна компетентност“, „езикова компетентност“, „социолингвистична компетентност“, „дискурсна компетентност“, „социална компетентност“, „социокултурна компетентност“, „стратегийна компетентност“, „литература за деца“, „детска литература“, „текст“.

Като **представя обективно** същността на понятията, с които оперира, Люба Димитрова изразява и своето **лично разбиране и отношение**.

Докторантката е осъществила **целенасочен теоретичен анализ** и така е постигнала яснота при определяне **същността** на **комуникативната компетентност и компонентите ѝ**. Сред тях тя подчертава особената роля на **социокултурните компетентности**, които са предпоставка за развитие на речевото поведение на децата, но и от изключително значение за осмислянето на прочетена от тях творбата.

В първа глава докторантката **свързва теоретичната постановка на проблема с нормативните документи**. Отделя **голямо внимание** на представената нормативната база, създаваща условия за обучението по учебния предмет „Български език и литература“, като подчертава, че **разработените дидактически технологии** в настоящия труд **са съобразени с** новите учебни програми и основни документи,

свързани с обучението по БЕЛ . В тази глава се прави преглед на *целите* на обучението по учебния предмет „Български език и литература“ в началния етап на основната образователна степен. Разгледани са утвърдените форми и методи, които учителите ползват в работа си. *Проявено е добро познаване на обучението и процеса на формирането* на езикови, литературни, комуникативноречевни и социокултурни компетентности, които са ключ към пълноценното, самостоятелно четене с осмисляне от учениците.

Специално внимание е отделено на *извънкласното четене* в системата от уроци по литература. *С критичен поглед* е разгледана съвременната училищна практика във формирането на ученика – читател, ролята на учителя, на родителите, на библиотекарите в този процес, който протича в училището и извън него, като се търсят неизползвани възможности.

В първа глава авторката *целенасочено отрежда най-голямо място* на литературата за деца и формирането на ученика – читател в начална училищна възраст.

Прави се *преглед на теоретичните постановки* по въпроса от различни автори.

Докторантката *убедително доказва*, че литературата за деца е естествена среда за работа по формирането на всички компоненти от комуникативната компетентност. А повишаването на читателската култура и самостоятелност на учениците е пряко и двупосочно свързана със степента на формиране на комуникативноречевите компетентности.

Авторката *стига до извода*, че процесите на изграждане и реализиране на качества за адекватно включване на личността в обществото зависят от формирането на комуникативна компетентност, а литературата за деца може да послужи като „тренажор“, безопасна среда, имитираща реалната, и за известно компенсиране на липсата на реален житейски пример.

Въз основа на направените наблюдения върху формирането на умения за възприемане и осмисляне на художествен текст от малките ученици, Люба Димитрова *откроява* няколко основни *групи проблеми* (*Липса на самостоятелност; Затруднено възприемане ; Четене без осмисляне; Трудно изразяване на разсъжденията*), които служат за *отправна точка* на конкретната изследователска работа.

ВТОРА ГЛАВА, озаглавена „**Методически идеи за формиране на комуникативна компетентност чрез литература за деца**“ (с. 36–146), впечатлява с дълбочината на вникване в изследваната проблематика и с *методическата компетентност*, с която докторантката предлага *иновативни идеи и решения* . (*Тази част на дисертацията също се отличава и с големия си обем, който е истинско изпитание за четящия.*)

След установените при *първия етап на емпиричното изследване* обобщени *проблеми*, които учениците срещат при самостоятелното четене на литература за деца, докторантката *извежда специфични цели и задачи, които* формират *основата на бъдещите дидактическите технологии* и са водещи при разработването им.

Люба Димитрова *научно обосновано показва* предимствата на основния метод, който прилага при разработката на системата от дидактически технологии – *визуализацията*.

При изпълняване на изследователските си задачи авторката е замислила труда си като реализация на идеи, залегнали в новите учебни програми за 1. – 4. клас по БЕЛ и преодоляване на дефицити в четенето с разбиране от учениците.

За тази цел тя **предлага система от дванадесет дидактически технологии** с различна степен на трудност на предложената визуализация и различна степента на самостоятелна творческа изява.

Всяка една от тези технологии **е представена подробно**: какво представлява; какво е приложението ѝ; какъв е очакваният ѝ принос за формиране на всички компоненти на комуникативната компетентност на учениците от I, II, III и IV клас; начин на работа; примерни задачи; приложения, критерии за оценка ефективността на технологията.

Всяка една от дидактически технологии в тази глава от дисертацията **е разгледана многоаспектно**.

Много обстойно докторантката се спира на предложените технологии и тяхната съотнесеност с *психофизиологичните особености* на децата в началния етап на основната степен на образование, както и на *приноса* на всяка от технологиите за *формирането на личността* на детето, за създаване на *умения за интерпретация, разбиране и самостоятелно обясняване* на прочетеното. Осигуряват се *възможности за творчество и самостоятелна изява*.

Докторантката **детайлно изяснява** и следните аспекти от системата:

- *възможността за прилагане* на системата от дидактическите технологии в процеса на обучение по български език и литература *в различните класове*, както и *възможната организация и форма на работа и образователно взаимодействие*;

- технологиите са разработени така, че да дават *възможност за самостоятелна, но и за екипна работа*;

- *задачите* по технологиите *може да се изпълняват в клас или да бъдат зададени като домашна работа*.

- *възможности за адаптиране* на някои от задачите, според реалния дидактически статус на учениците.

Полезно за изясняване значението на дидактическите технологии за решаване на основните проблеми, установени при емпиричното изследване, **е представянето им** по реда на условната им принадлежност към различните нива на **Таксономията на Блум**.

Голяма част от информацията в тази глава е посветена на **учебното съдържание** по български език и литература във всеки клас от началния училищен период. Прегледът на учебното съдържание *служи като мотив* за обосноваване на новите идеи, залегнали в основата на представените технологии.

Разработените дидактически технологии, *според докторантката*, подпомагат развитието на учениците във всички *области на компетентност*. За **компонент** „Български език“ на учебния предмет „Български език и литература“, – езикови компетентности и комуникативноречевни компетентности; за **компонент** „Литература“ – литературни компетентности и социокултурни.

Съотнасянето на предложените идеи към актуалната **нормативна база** и прилагането им за формиране на компонентите на комуникативната компетентност,

заложен в учебното съдържание по БЕЛ, може да се разглежда като **критерий за адекватността** на тези дидактическите технологии.

Висока оценка в работата на докторантката заслужава обезпечаването на всички предложени дидактически технологии с **дидактически средства**, които са същностна част от тях.

Разработените дидактически средства (*Визуален речник на непознатите думи, помагало във формата на ветрило; въпросник; читателски дневник и девет работни листа*), имат **приносна стойност**, защото в тях са заложен и **редица лични виждания на автора**.

Възможността дидактическите средства да изпълняват **различни функции** (*информационна, формиращата, мотивираща, доцимологическа, възпитателната, развиваща*) е **предпоставка за приложимостта и ефективността** им. А това е **един от показателите за потенциала** на дидактическите технологии.

Като изследовател, още тук Люба Димитрова споделя убеждението си, че за да бъдат наистина оценени дидактическите средства, е необходимо те да влязат в активна употреба и да бъдат направени дългосрочни наблюдения в различните класове и в различните вариации.

ТРЕТА ГЛАВА е озаглавена „Емпирично изследване” (с. 147–235)

Като положителен факт искам да подчертая по-доброто структуриране на тази глава, след предварителното обсъждане на дисертационния проект в катедра „Дидактика“.

В тази част на дисертацията е представен подробно и последователно дизайнът на изследването. Описани са детайлно **целта и задачите, организацията** за осигуряване на изследователския процес, **методиката и провеждането на педагогическото изследване** и е **направен обстоен анализ на получените резултати**.

В методическите решения, осъществени от докторантката са намерили място **интересни авторски идеи**.

Различните процедури, през които минава изследването са обединени в **три етапа: диагностика на проблеми, апробиране на технологии, оценка на ефективността и потенциала**.

В **предварителната подготовка** е **разработена концепция** за събирането на данни от три различни източника на информация – ученици в начален етап, начални учители и библиотечни специалисти.

За постигане на нужната многоплановост на изследването, докторантката е използвала разнообразен и **проверен инструментариум**, който съответства на замисъла на изследователските проучвания.

За **диагностичните процедури са подготвени: анкетна карта** за началните учители, **въпросник** за интервю с библиотечни специалисти, **два диагностични теста** с учениците.

За **етапа на апробиране на технологии са подготвени: работните листове със задачи и помагало** – „ветрило“, **речник**.

За оценка на ефективността и потенциала на технологиите - прецизно са подбрани критериите и показателите на оценката; създадени са дидактическите средства – за всяка разработена дидактическа технология.

Обобщените данни от *диагностичните процедури* - анкетата с учителите, сведенията от интервютата със специалисти библиотекари и резултатите от теста с ученици на първия етап от експеримента - дават възможност на *докторантката да формулира* няколко основни **проблема**, които възпрепятстват учениците при самостоятелното четене на литература за деца. Люба Димитрова *предлага иновативни решения* на тези проблеми.

Изследователските възможности на авторката се проявяват най-пълно при апробирането дидактическите технологии, *насочени към* стимулиране на читателската активност, преодоляване на трудности в самостоятелното четене, компенсиране на дефицити в уменията за четене с осмисляне, утвърждаване на позитивна нагласа и стремеж към извършване и изразяване на наблюдения над текста и подкрепа на творческата изява.

Акцентът основателно се поставя върху експерименталната *проверка на ефективността* на технологиите.

Изследването с ученици е осъществено в процеса на литературното образование в трети клас, в контекста на експеримента - работа в две групи, *експериментална и контролна* със сходни входящи характеристики - с цел апробация на дидактическите технологии, подпомагащи формирането на комуникативна компетентност у учениците в началния етап на образование.

Събраните и *графично, и таблично представени* емпирични данни от двата етапа на педагогическото изследване са *количествено и качествено обработени, старателно анализирани* по определените критерии и показатели и достатъчно ясно илюстрират *съпоставителните резултати. Представеният анализ* на данните е надежден и валиден и *показва, че:* резултатите на експерименталната паралелка значимо превъзхождат резултатите на контролната паралелка .

Направена е оценка за въздействието на всяка апробирана технология върху работата и постиженията на учениците от експерименталната група, както и за *приложимостта* на модела в цялост.

В процеса на експерименталното обучение докторантката *не само показва какво трябва, но отчита отношението на децата към извършваната дейност – върви към едно ново педагогическо общуване.*

Авторката *успява да докаже своята изследователска теза и да направи сериозни препоръки за подобряване* на технологията на работа с литература за деца, *извън учебното съдържание, за формиране на комуникативна компетентност на учениците.*

Тя разкрива своето *перспективно мислене* в очертаването на териториите за бъдещо прилагане и апробиране на създадената методическа технология.

В **ЗАКЛЮЧЕНИЕ-то** Люба Димитрова отчита основните резултати от разработката си и очертава *приносите на дисертационния труд на теоретично и на теоретико-приложно ниво.*

Посочените в библиографията 86 заглавия на български (80), руски (2), и английски език (4) свидетелстват за добра библиографска осведоменост на авторката.

ОБЗОР НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ

Приемам за обективни приносите, дефинирани от авторката на дисертационния труд.

В общия обем и съдържание, дисертацията има предимно приноси на теоретично и на теоретико-приложно ниво.

1) Разработена е теоретична обосновка на концепцията за предлаганата система от дидактически технологии.

2) Създадена е *система, включващи дванадесет технологии* за компенсиране на дефицити в четенето с разбиране.

3) Апробирана е в конкретна среда и експериментално доказвана продуктивността на разработената *система* за формирането на комуникативна компетентност.

4) Формулирани и апробирани са критерии и показатели за измерване на постиженията на учениците в педагогическото изследване.

5) Използваните иновационни методи и авторски дидактически средства в педагогическото изследване са предпоставка за създаване на алтернативно учебно помагало, подкрепящо учителите в работата им.

6) Разкриват се неизползвани възможности за общуване на учениците с литературата за деца.

7) Изследването е принос към теорията на комуникативно ориентираното обучение, по-конкретно - методиката на обучение по БЕЛ в началното училище.

Като цялост дисертационният труд на Люба Димитрова е успех за самата нея и за научния ѝ ръководител.

ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

По темата на дисертационния труд са направени 9 публикации, 3 - в сборници от научни конференции и 6 са статии в научни списания. Изнесените доклади по темата на дисертацията, прякото участие на докторантката в изследователския процес и описанието на направения експеримент говорят за автентичността на дисертацията.

Чрез направените публикации, резултатите от дисертационния труд са популяризирани. Разработената в дисертацията система от дидактически технологии и резултати от изследователската работа могат да бъдат използвани в бъдещи научни изследвания в областта на методиката на обучението по БЕЛ в началния етап на основната степен на образование.

КАЧЕСТВА НА АВТОРЕФЕРАТА

Авторефератът е в обем от 43 страници и е направен съгласно общоприетите изисквания. Той успешно представя концептуалния, съдържателния и функционалния аспект на дисертационния труд - съдържа актуалност и мотив за избор на изследвания проблем, основните постановки в дисертационния труд, изводи и приноси - и дава ясна

представа за разработване на темата и постигнатите основни резултати в дисертационното изследване.

Авторефератът ще е още по-информативен, ако в него се включи и списък на използваната литература, която е цитирана в него.

БЕЛЕЖКИ И ВЪПРОСИ

Имам следните бележки, които не засягат същността и не понижават качествата на дисертационния труд.

- Въпреки че изследването е интересно, **обемът на текста е твърде голям**. На места има твърде обстоятелствени детайли и обяснения, излишни многократни връщания към вече изяснени въпроси, което затруднява възприемането на изложението. За дисертацията щеше да е още един плюс, ако беше по-стегната.

- Мисля, че **учителите нямат необходимата подготвеност** успешно да осъществяват препоръчаната система от 12-те дидактически технологии за формирането на комуникативна компетентност.

Какво следва да се направи в това отношение, за да се получи завършеност?

- Какво е **значението на социалната мотивация за четене на литература** за деца, извън рамките на задължителното учебно съдържание?

- Как може да бъде приложена разработената в дисертацията система от дидактически технологии за формирането на комуникативна компетентност в **слети класове**?

В ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Направеният преглед на качествата на дисертацията **„Формиране на комуникативна компетентност у учениците в началния етап на основната степен на образование чрез литература за деца”** ми дава основание да твърдя, че е постигната образователната и научната цел на докторантурата, че оценяваният трудът има своите стойности на теоретично и теоретико-приложно равнище, които представляват оригинален принос в методическата наука, и притежава необходимите достойнства.

На основата на очертаните достойнства на труда, компетентностите и приносите на автора, давам без колебание своя положителен вот и препоръчвам на членовете на уважаемото Научно жури да присъди на **Люба Валентинова Димитрова** научната и образователна степен **„доктор”** в област на висше образование: **1. Педагогически науки; по професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението по български език и литература в началния етап на образованието.)**

07.06. 2019 г.

Рецензент:

/доц. д-р Мария Ст. Ръжанкова-Петрова/